

KUMML 1986

KUML 19 86

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag, Århus

Omslag: Inspireret af lerkarornamentik fra Jernalderen.

Udgivet med støtte af Statens humanistiske Forskningsråd

Redaktion: Poul Kjerum

Omslag: Flemming Bau

Tilrettelæggelse: Elsebet Morville

Special-Trykkeriet Viborg a-s

Skrift: Baskerville 11 pkt.

Papir: Stora G-print 120 gr.

Copyright 1988 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-7288-050-3

ISSN 0454 6245

Indhold/Contents

<i>H. Hellmuth Andersen</i> : Ringborgene og den militære begivenhedshistorie	7
Die Ringburgen und die militärische Ereignisgeschichte	17
<i>Lene B. Frandsen og Stig Jensen</i> : Hvor lå Ribe i Vikingetiden	21
Where was Viking Age Ribe?	34
<i>Thomas Fanning</i> : En irsk-nordisk bronze ringnål fra Ribe	37
A Bronze Ringed Pin with Hiberno-Viking affinities from Ribe	40
<i>Charlotte Fabech</i> : Stenkisten fra Blære	45
The megalithic cist at Blære	72
<i>Bjarne Lønborg</i> : Bronzestøbning i dansk Jernalder	77
Bronzecasting	93
<i>Jytte Ringtved</i> : Jyske gravfund fra yngre romertid	95
Late Roman and early Germanic Iron Age grave finds from Jutland. Tendencies in social development	219
<i>Jysk Arkæologisk Selskab 1986</i>	233

Hvor lå Ribe i vikingetiden?

Et bidrag til Ribes topografi fra 8. til 11. århundrede

Af Lene B. Frandsen og Stig Jensen

I en artikel i denne årgang af KUML (s. 37) omtaler den irske arkæolog Thomas Fanning en bronzenål, der blev fundet i forbindelse med Grønnegade-udgravningen i Ribe i 1950'erne (fig. 1:2). Nålen stammer fra yngre vikingetid – ca. 900-1050. Afslutningsvis konstaterer Thomas Fanning, at nålens fremkomst i et område på sydsiden af åen rejser spørgsmålet om Ribes placering i yngre vikingetid. Spørgsmålet er relevant, for det berører et af de centrale problemer i udforskningen af byens udvikling (1). I denne artikel vil vi netop forsøge at belyse det ældste Ribes topografi, dels ved hjælp af nye fund og dels på grundlag af ældre iagttagelser.

Udgravningen i Nicolajgade 8 1985-86

Lad os tage udgangspunkt i de seneste udgravninger af Ribes ældste kulturlag i Nicolajgade 8 på nordsiden af åen (fig. 1:6) og på baggrund heraf skitsere byens tidligste udvikling. Undersøgelsen, der fandt sted på grund af et planlagt kælderbyggeri, blev indledt med en mindre prøvegravning i 1985. Resultaterne var her så lovende, at det blev besluttet at udgrave hele det truede område på ca. 90 m² i 1986 (2). I denne fremlægning af udgravningsresultaterne fokuseres på pladsens udvikling, idet de kronologiske forhold og dokumentationen herfor er fremlagt i en anden forbindelse (3).

Undersøgelsen afslørede, at stedet i 8. årh. tjente som arbejdsplads for en række håndværkere. Fig. 2 giver et godt indtryk af forholdene. Midt i billedet ses værkstedsaflejringerne, der var kraftigst i den centrale del af feltet. Her lå ildstederne og de tilhørende værkstedsgulve, der blev tyndere og faldt til begge sider. På denne måde var der opstået et grøftlignende forløb mellem de enkelte værkstedsområder.

Den skematiserede profiltegning fig. 3 viser et tværsnit gennem udgravningsfeltet set fra syd – dvs. fra åsiden. Her er de enkelte faser markeret, og man kan følge udviklingen på stedet fra det tidspunkt, hvor der lå en jernalderlandsby der, til de senere tiders afgravninger af værkstedslagene øverst.

Undergrunden (U) består af vandaflejret sand, og herover ligger den gamle overflade. Oven på denne følger *landsbyfasen (L)* – et 10-20 cm tykt kulturlag. Laget, der består af gråbrunt sand iblandet trækul, keramik og dyre-

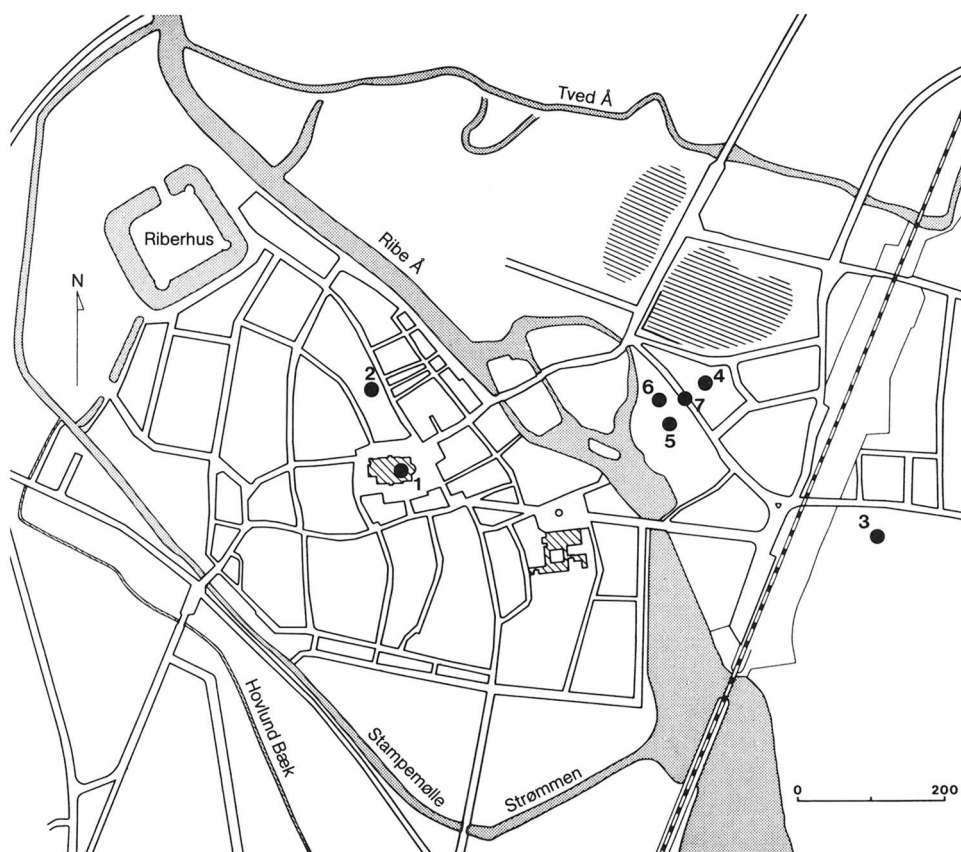

Fig. 1. Kort over Ribe med de i teksten nævnte lokaliteter. 1) Domkirken, 2) Udgravningen i Grønnegade, 3) Sct. Nicolaj Kirkegård, 4) Dommerhaven, 5) Kunstmuseets Have, 6) Nicolajgade 8 og 7) Med skravering er vist Pajpøts omtrentlige udbredelse. Tegning: Børge H. Nielsen.

Map of Ribe with the localities mentioned in the text. 1) the Cathedral, 2) the Grønnegade excavations, 3) St. Nicholas' Churchyard, 4) Dommerhaven, 5) Kunstmuseets Have, 6) Nicolajgade 8, 7) Pajpøts approximate extent is shown hatched.

knogler, dateres til yngre germansk jernalder. Det indeholder overhovedet ikke værkstedsaffald eller importvarer, og må derfor stamme fra en agrarbebyggelse, der har ligget på stedet før værkstederne blev etableret.

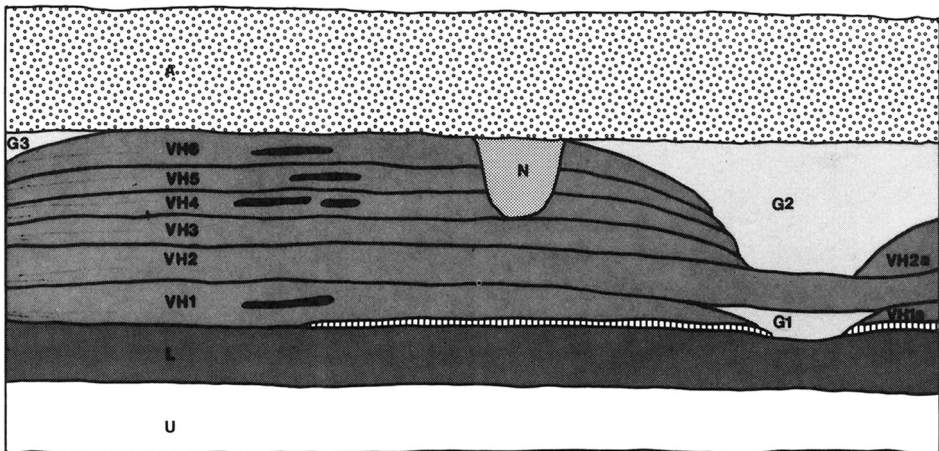
Landsbylaget overlejres af et op til 1 m tykt kulturlag, der består af tynde lag af værkstedsgulve, trækul, aske, afretningslag, ildsteder m.m. Af praktiske grunde er denne lagserie inddelt i 6 værkstedshorisonter (VH1-6). De nævnte ildsteder ligger centralt i værkstederne og følger derfor over hinanden inden for nogenlunde samme område.

Som nævnt er aflejringerne kraftigst i den centrale del af værkstederne omkring ildstedet. Herfra falder lagene, og på denne måde er der til begge

Fig. 2. Udgravningen fra åsiden. Centralt ses det lyse værkstedsområde, der er hævet over parcelgrøften til højre i billedet. Foto: Stig Jensen.

The excavation from the river side. Around the centre is the pale workshop area, which is raised above the trench to the right, which borders the plot.

Skematisk opstilling af stratigrafien i Nicolajgade 8 set fra åsiden. Tegning: Børge H. Nielsen.

Diagrammatic representation of the stratigraphy of Nicolajgade 8, viewed from the river side.

sider dannet en *grøft* (G1-3). Længst mod øst ses udløbere af lagene fra et andet *værkstedssområde* (VHa), der hovedsagelig ligger uden for udgravningsfeltet. På et tidspunkt ophæves den ældste *grøft* (G1), og de to værkstedssområder flyder sammen (VH2). Herefter adskilles disse igen, og en ny *grøft* opstår (G2). Materialet fra denne *grøft* er yngre end de omgivende værksteder og må stamme fra nogle højere-liggende – nu bortgravede – værksteder.

De øverste værkstedslag er adskillige steder forstyrrede af *nedgravninger* (N). Disse stammer henholdsvis fra yngre vikingetid, middelalder og senere perioder.

Som det fremgår af fig. 3, er hele området *afgravet* (A) i nyere tid. Denne *afgravning* har fjernet de yngste værksteder, og fundene herfra er kun bevarede i det omfang, de er aflejrede i *grøften* (G2). Aktiviteterne fra en senere del af vikingetiden giver sig i dag kun til kende i de omtalte *nedgravninger* (N) som løsfund – især fra den forstyrrede overgangszon mellem *afgravningen* og kulturlagene.

Den relative kronologi, der ad stratigrafisk vej kan etableres for området, underbygges på bedste måde af fundmaterialet. Disse forhold er der detaljeret redegjort for i en anden sammenhæng (3), og resultaterne vil derfor blot blive opsummeret her.

Værkstedslagene (VH1-6) kan ved hjælp af støbeforme dekoreret i stil D, samt ved forekomsten af 34 små sølvmønter – såkaldte sceattas (fig. 5) –

Fig. 4. Støbform til mandshoved og aftryk af samme. I opsætningen over mandens hoved anes to fuglehoveder i stil D. Støbformens længde 5,6 cm (1:1). Foto: Munke-Atelier.

Mould for the head of a man and left: a modern cast. Above the head two birds' heads in style D. Length of mould 5.6 cms.

Fig. 5. For- og bagside af sceatta af Wodan/monster-type fra Ribe. Afbildet 2:1. Foto: Nationalmuseet.

Obverse and reverse of sceatta of the Wodan/monster-type from Ribe.

placeres i 8. årh. Mønterne, der dateres til tidsrummet 720-755, forekommer ikke i de nederste værkstedslag og findes hovedsagelig fra toppen af VH1 og op til VH3. I de øverste værkstedshorisonter forekommer sceattas kun spredt. Det er derfor rimeligt at antage, at handelspladsen er etableret engang i første tredjedel af 8. årh.

I den øverste grøft (G2) er der bl.a. fundet støbeforme til skålfornede spænder af Berdaltype, og opfyldningen af den kan derfor dateres til første halvdel af 9. århundrede.

Keramikken fra landsbylaget (L) svarer nøje til materialet fra de nederste værkstedslag, og landsbyen må have ligget på stedet umiddelbart før handelspladsen opstod. Antagelig tilhører nogle ardsfor, der i 1974 blev udgravet i den nærliggende Dommerhaven (fig. 1:4), denne landsbys marker.

Forud for handelspladsen og oven på landsbyaflejringerne er der placeret et lag vendte græstørv, der udfylder nogle lavninger i terrænet. Direkte på disse græstørv ligger det nederste værkstedslag, og græstørvslaget afspejler utvivlsomt en »byggemodning« – en forberedelse af stedet til handelsplads. Da græstørvene ligger ud til og langs med kanten af den grøft, der adskiller de to værkstedsområder, må området have været inddelt, før de første håndværkere slog sig ned på stedet. *Handelspladsen har således fra første færd været planlagt og inddelt i parceller vinkelret på åen.*

Det righoldige oldsagsmateriale stammer hovedsagelig fra handel og håndværk (fig. 6). Af handelsvarer kan bl.a. nævnes glas og keramik fra Rhinlandet. Fund af mønter og vægtlodder afspejler ligeledes handelsaktiviteter. Af håndværkere, som har arbejdet på stedet, kan nævnes perlemageren, bronzestøberen, ravsmeden og kammageren.

Der blev ikke fundet rester af egentlige bygninger. I to tilfælde blev der dog fundet en vægggrøft langs med et lergulv. Disse var imidlertid af en

sådan art, at de kun kan have dannet fundamentet til en læskærm, en spinkel hytte eller noget lignende. Håndværkerne har åbenbart kun arbejdet på stedet ved specielle lejligheder og ikke boet der året rundt. Havde det sidste været tilfældet, måtte man forvente at finde spor efter langt kraftigere konstruktioner i forbindelse med værkstederne. De lyse sandlag, som adskiller værkstedsaflejringerne, er antagelig påført parcellerne forud for en ny markedssæson, så de fremstod friske og indbydende.

Parcellens bredde – dvs. afstanden mellem de grøfter der afgrænser dem – er ca. 8 m. Efterhånden som tiden gik, aflejringerne voksede, og grøften mellem parcellerne blev bredere, blev det disponible arbejdsområde smallere og smallere. På et tidspunkt – ca. ved vikingetidens begyndelse omkring 800 – opfyldes grøfterne med værkstedsaffald og andre kulturrester. Om dette sker for at skabe bedre arbejdsforhold for håndværkerne, eller om det også skyldes en generel omorganisering af pladsen, ved vi endnu ikke.

Fig. 6. Udvalgte fund fra Nicolajgade 8. Her ses en bronzebarre (øverst), en smeltedigel (øverst til venstre), støbeforme (nederst til venstre), halvfabrikata, færdige perler og glasskår (i midten), forarbejdet rav (nederst), 2 cirkulære blyloder (nederst til højre) og endelig kammageraffald (yderst til højre). Foto: Rita Fredsgaard Nielsen.

Selected finds from Nicolajgade 8: a bronze bar (top), a crucible (top left), moulds (bottom left), unfinished pieces, finished beads and glass sherds (centre), worked amber (bottom), 2 circular lead weights (bottom right) and finally comb-maker's waste (far right). Photo: Rita Fredsgaard Nielsen.

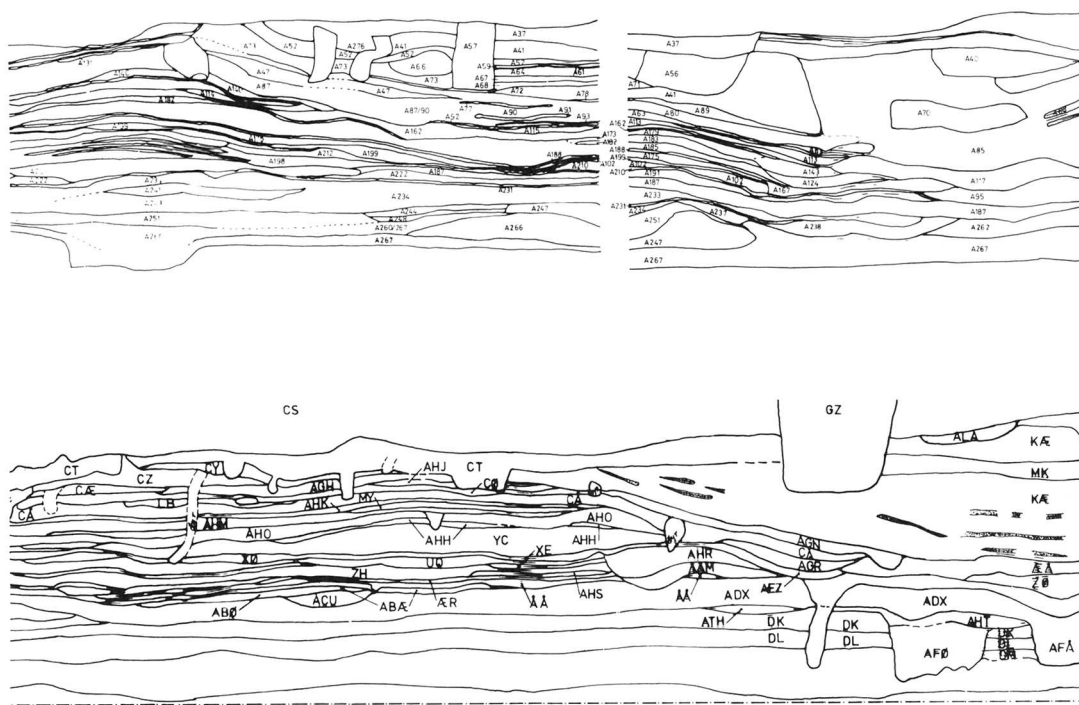

Fig. 7. Profilen gennem parcellen i Nicolajgade 8 (øverst) og udsnit af hovedprofilen i Kunstmuseets Have (nederst). Bemærk ligheden mellem de centralt placerede værkstedsaflejringer og parcelgrøfterne yderst til højre.

Profile section through the plot at Nicolajgade 8 (top) and section of main profile in Kunstmuseets Have (bottom). Note the similarity between the centrally placed workshop deposits and the plot trenches on the far right.

Udgravningerne 1973-76

I perioden 1973-76 blev der gennemført en storstilet udgravningskampagne efter det ældste Ribe i og omkring Kunstmuseet (fig. 1:4-5) (4). Resultaterne fra disse udgravninger, der blev ledet af Mogens Bencard, var til stor hjælp og fungerede som en slags arbejdshypotese gennem hele udgravningen i Nicolajgade 8. Vi vidste i forvejen, hvad der ventede os i form af værkstedshorisonter med hurtige lagskift, hvor en adskillelse af fundene lagvis var absolut nødvendig for tolkningen. Vi befandt os således i en ideel udgravningssituation.

Parcelldelingen i Nicolajgade 8 er utroligt tydelig på grund af de få forstyrrelser i området. Med disse iagttagelser i baghovedet har vi studeret hovedprofilen fra udgravningen i Kunstmuseets Have i 1975 (fig. 1:5). Også her kan man påvise en bølgende rytme i lagene – værkstedsområder adskilt af grøfter. Dette fremgår tydeligt af fig. 7, hvor profilen fra Nicolajgade 8 er

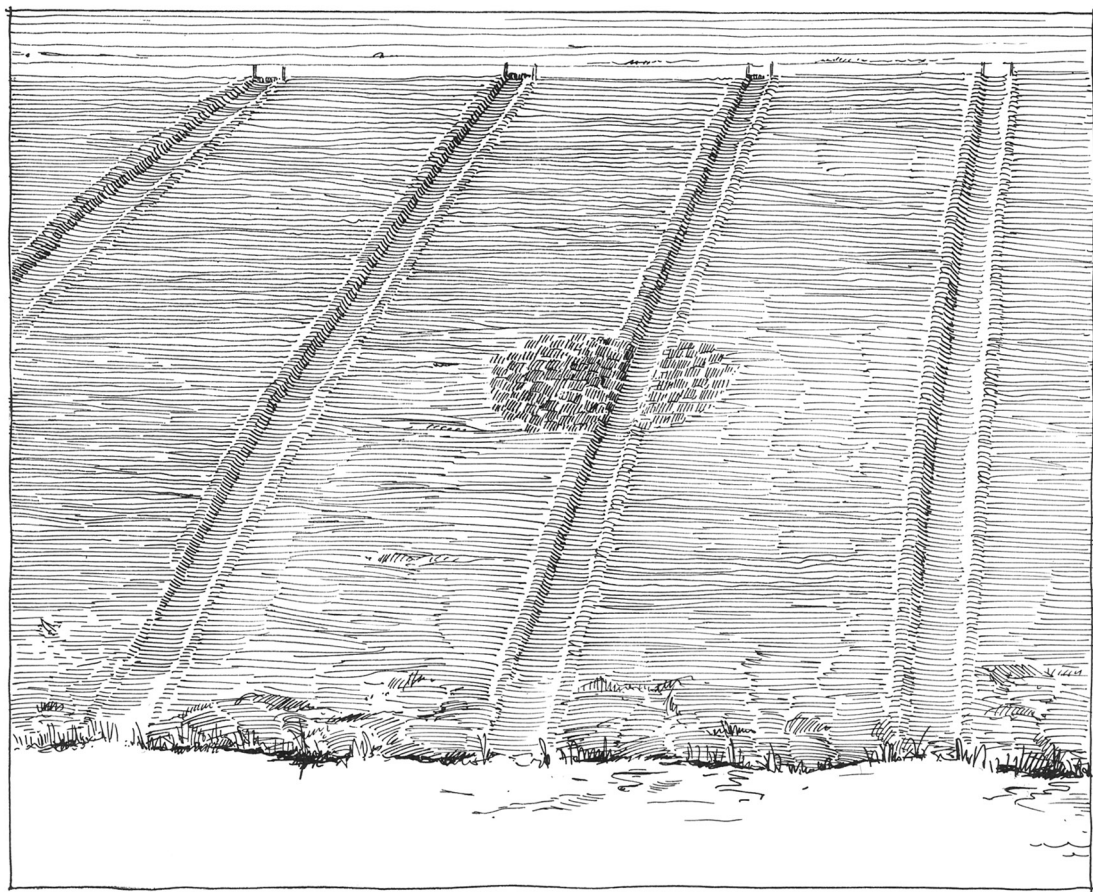
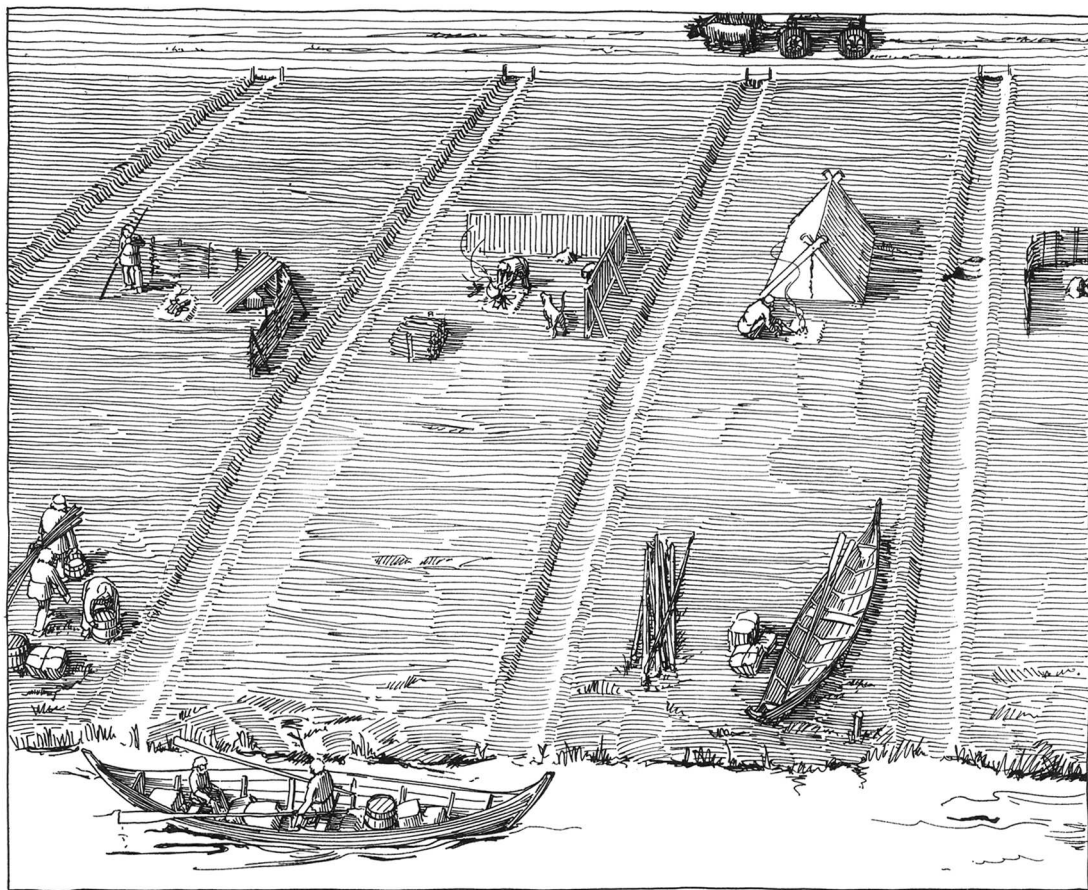

Fig. 8. Rekonstruktionsforslag til det ældste Ribes udvikling. Til venstre har man netop inddelt pladsen i parceller og »byggemodnet« de lave områder med pålagte græstørv. Til højre har de første håndværkere taget pladsen i brug. Tegning: Flemming Bau.

sammenlignet med et udsnit af hovedprofilen fra 1975. Grøfterne i Kunstmuseets Have er ligeledes fyldt op med værkstedsaffald og andre kulturrester, og ligesom i Nicolajgade 8 synes dette at være sket ved indledningen til vikingetiden omkring 800. Forholdene tyder således på, at større dele af handelspladsen er omorganiseret i den tidlige vikingetid.

Parcelinddelingen, som blev påvist i Nicolajgade 8, kan således genfindes i Kunstmuseets have. Det kan herved slås fast, at inddelingen har strakt sig over et område på ca. 50 m langs åen og vinkelret på denne. I 1987 har Den antikvariske Samling foretaget boreriger på grundene langs med Nicolajgade. Herved er det lykkedes at konstatere de letgenkendelige værkstedslag over en strækning på ca. 150 m af bredforløbet mellem åen og Nicolajgade. Har dette store område været i brug samtidig, hvilket kun kan

Reconstruction suggestion for the development of ancient Ribe. Left, the site has just been divided into plots and the low areas made ready for occupation with turves. Right, the first craftsmen have moved in. Drawing: Flemming Bau.

konstateres ved yderligere udgravninger, har der været tale om en betydelig handelsplads.

Bag ved parcellerne – på den anden side af den nuværende Nicolajgade – blev der i 1974 i Dommerhaven (fig. 1:4) fundet affaldslag med et stort indhold af kreaturgødning blandet med værkstedsaffald. Det er vor opfattelse, at der her, i kvægfolde eller lignende, har været samlet store flokke af kreaturer, som har været handlet.

Som nævnt er de stratigrafiske forhold i Nicolajgade 8 gode, og det har her været muligt at udstille en række oldsagstyper, der kan knyttes til begrænsede afsnit af handelspladsens levetid. Da alle disse »ledetyper« både optræder i fundene fra Dommerhaven og fra Kunstmuseets Have, er det rimeligt at antage, at begge områder var i brug samtidig. Der har

således været forskellige, samtidige funktioner på pladsen. Nærmest åen har håndværkerne arbejdet inden for nogle velafgrænsede parceller. Bagved – på den anden side af den nuværende Nicolajgade – tyder de store mængder af kreaturgødning på, at der ind imellem har været samlet store flokke af kreaturer i kvægfolde eller lignende. Profiltegninger fra Dommerhaven viser imidlertid, at området også af og til har været anvendt som arbejdsplads for forskellige håndværkere.

Det ældste Ribes udvikling

Som det er fremgået ovenfor, er det i høj grad muligt at kombinere resultaterne fra 70ernes udgravninger med resultaterne fra undersøgelsen i Nicolajgade 8. På baggrund heraf har vi dristet os til at udarbejde et forslag til byens ældste udvikling (jf. fig. 8).

I første trediedel af 700-årene etableres en handelsplads ved det nuværende Ribe. Nord for åen – og vinkelret på denne – afsættes en række 8 m brede parceller. Den planlægning og organisation, der præger handelspladsens etablering, må betyde, at der har stået en stærk magt bag.

I begyndelsen af 700-årene gennemføres desuden de store anlægsarbejder Kanhavekanalen på Samsø og Danevirke. Det er en nærliggende tanke, at det er én og samme kongemagt, der står bag disse bygningsværker og anlæggelsen af en handelsplads ved Ribe.

Samtidig med parcellerne langs bredden etablerede man bag ved den nuværende Nicolajgade dyrefolde, hvor kreaturer – især stude – har været samlede i foråret og efteråret med henblik på videre salg. De vidtstrakte marskenge vest for Ribe har gjort det muligt at have de mange kreaturer samlede i området. Hvis Nicolajgade eksisterede allerede dengang, har dens forløb været med til at markere grænsen mellem handelspladsen foran og kvægmarkedet med dets dyrefolde og evt. stalde bagved.

Samtidig med disse regelmæssigt tilbagevendende kvægmarkeder har der været afholdt »almindeligt marked« på området ned mod åen. Her har håndværkerne arbejdet inden for de afgrænsede parcelstykker i håbet om at kunne afsætte deres produkter til de mange mennesker, der besøgte markedet. De fremmede købmænd – antagelig frisiske – har ligeledes været tilstede og har solgt glasbægre, drejede kar og kværnsten af basaltlava fra Rhinegnene.

Handelspladsen har således haft en sæsonmæssig karakter, men det er rimeligt at forestille sig, at der også har været en permanent bebyggelse på stedet – evt. blot en storgård i begyndelsen. Der er endnu ikke fundet spor efter en evt. tilhørende bebyggelse, og måske vil det aldrig lykkes. De omtalte gødningslag afgrænses nemlig mod nord af et stort afgravet område – Pajpøt (fig. 1). Denne afgravning menes foretaget i 1200-årene med henblik på at skaffe fyld til dæmningsbyggeriet i forbindelse med etablerin-

gen af Kongens Mølle (5). Det er meget tænkeligt, at man herved har fjernet resterne af den bebyggelse, der hørte til handelspladsen.

Omkring vikingetidens begyndelse, ca. 800, sker der en forandring af håndværkerområdet. På dette tidspunkt er de centrale områder på parcel-lerne vokset ca. 1 m i højden på grund af de gentagne aktiviteter. Herved er de grøfter, der afgrænser parcellerne, blevet dybere og bredere, og det disponible arbejdsområde derved blevet mindre. Om det er af denne grund, eller der har været et andet behov for at omstrukturere pladsen, ved vi ikke, men i hvert fald opfyldes grøfterne af værkstedsaffald og andre kulturrester. I Kunstmuseets have kan man se, hvorledes værkstederne herefter breder sig hen over de gamle parcelgrænser. I Nicolajgade 8 er disse yngre lag bortgravet.

Vikingetidens Ribe

Udgravningerne i Nicolajgade-kvarteret har ikke løst det efterhånden klas-siske spørgsmål: hvor lå Ribe i vikingetiden, og hvilken karakter havde den? Paradoksalt nok ved vi i dag meget mere om Ribe i det 8. århundrede end om byen i den efterfølgende vikingetid. Enkelte holdepunkter har vi dog.

Som nævnt blomstrer Ribe gennem hele 700-tallet, men omkring 800 omorganiseres pladsen og fundene svigter os. Der er dog grund til at antage, at de yngste værkstedslag i Kunstmuseets Have, som stammer fra tiden efter den nævnte omorganisering, skal dateres til begyndelsen af 800-årene – måske så sent som århundredets midte. Desværre har middelalderlige og nyere tids afgravninger pløjet sig tværs igennem denne fase, og det er derfor uklart, under hvilken form pladsen fortsætter. Indholdet af enkelte nedgravninger i Nicolajgade 8 samt nogle af løsfundene fra fyldjorden oven på værkstedsaflejringerne er uden tvivl vikingetidige, men sammenlignet med det primært aflejrede materiale fra 700-årene er fundene spar-somme. I den forbindelse er det værd at bemærke, at man i 1970 fandt en del sekundært aflejret vikingetidskeramik i fylden til nogle middelalderlige grave ved den længst forsvundne Nicolaj kirke (fig. 1:3 og fig. 9) (6). Ved samme lejlighed fremkom en jordfæstegrav fra 8. århundrede, og man må derfor se frem til fortsatte undersøgelser af netop dette område.

Tidligere er fremsat den teori, at hovedparten af vikingetidsaflejringerne kunne have ligget i Pajpøt-området (fig. 1) – dvs. være bortgravet i for-bindelse med anlæggelsen af mølledæmningen en gang i 1200-årene (7). Det kan således blive vanskeligt arkæologisk at vurdere Ribes karakter i 900- og 1000-årene. I teorien kan den have fortsat sit blomstrende liv ved åbredden – indiciene er i så fald desværre bortgravet.

Der er naturligvis også den mulighed, at de manglende arkæologiske vidnesbyrd afspejler, at Ribe ændrer karakter, og at aktiviteten falder. Der

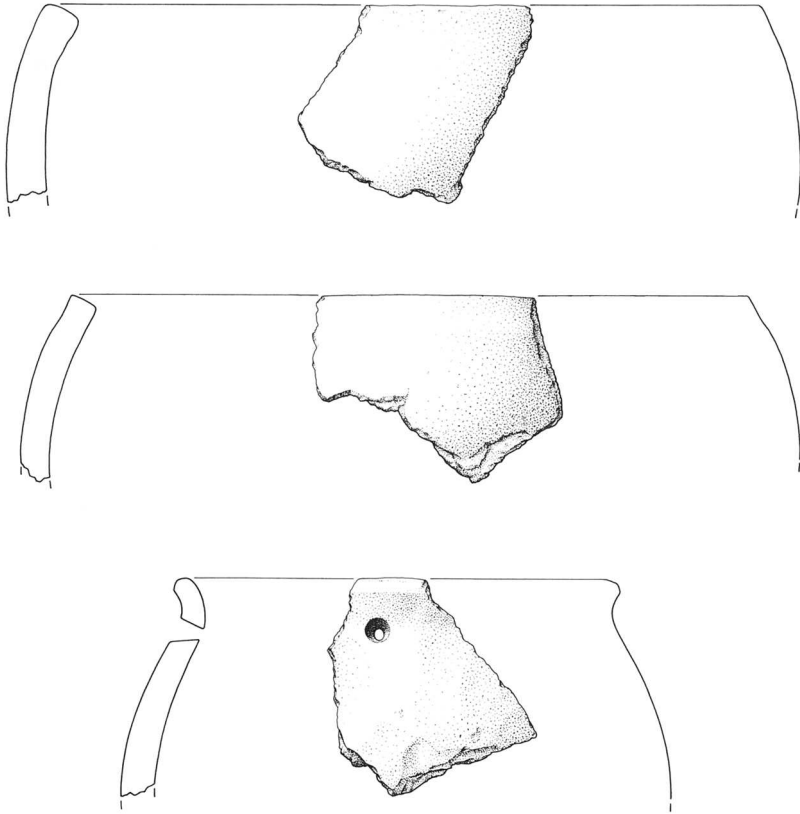

Fig. 9. Vikingetidskeramik (1:2), sekundært aflejret i fylden til middelalderlige grave på Sct. Nicolaj Kirkegård. Tegning: Orla Svendsen.

Viking Age pottery, secondarily deposited in the fill of medieval graves in St. Nicholas' Churchyard. Drawing: Orla Svendsen.

er flere eksempler på, at vigtige handelspladser i det frisiske område mister deres betydning i 800-årene – f.eks. Dorestad (8). Årsagerne hertil har sandsynligvis været en kombination af flere ting: vikingeangreb, oversvømmelser, ændringer i handelsmønstret osv. Med Dorestad forsvinder Ribes vigtigste handelskontakt. Herfra formidledes handelskontakterne til hele Rhinlandet, England og – ikke mindst – Skandinavien, hvortil Ribe må have udgjort en vigtig mellemstation. Endnu vigtigere var måske oprettelsen af Hedeby i begyndelsen af 800-årene. Det er sandsynligt, at denne blomstrende by i høj grad har udkonkurreret Ribe. Handelsvejen skar nu over Jyllands rod til Hedeby og smuttede uden om Ribe.

Døde Ribe nu helt? Det er der ikke meget, der tyder på. Vi har stadig løsfundene fra vikingetiden, troen på at de intakte lag kan være bortgravet og – håbet om endnu at finde en rest heraf. Desuden er der de skriftlige kilder. I Ansgars levnedbeskrivelse, der efter de frankiske årbøger dateres til 854-857, hedder det, at Haarik den Unge skænker Ansgar »i den by i sit rige som hed Ribe, en grund, hvorpå en kirke kunne bygges, og gav af sin kongelige magt tilladelse til, at en præst dér måtte have stadigt ophold« (9). Næste gang byen omtales er i 948, hvor bispen i Ribe omtales sammen med bisperne i Slesvig og Århus (10). Om den første kirke virkelig blev bygget ca. 860, eller om Ribes først omtalte biskop i 948 nogensinde indfandt sig i byen, ved vi ikke, men blot omtalen af Ribe ude i verden viser, at der her må have eksisteret et samfund, der rakte ud over en almindelig landsby.

I 1070erne beskriver Adam af Bremen Jylland. Om Ribe hedder det bl.a. (11): »Det andet bispedømme oprettede han i Ribe, hvilken by omgives af en anden flod, som strømmer ind fra Oceanet, og hvorigennem skibene styrer ud til Frisland eller i hvert fald til England og vort Sachsen«. Endvidere beskrives søvejen fra Ribe til Det hellige Land. De skriftlige kilder er alle af gejstlig art – naturligt nok – da det primært var i klostrene skrivarbejdet udførtes den gang. Disse tyder imidlertid på, at Ribe gennem vikingetiden har haft et vist ry og en vis status inden for kirken.

Nye arkæologiske undersøgelser ved Knud Krog og Per Kristian Madsen i Domkirkens korparti har vist, at der her ikke blot er bevaret middelalderlige grave fra stenkirkens tid, men herunder tillige en zone med ældre begravelser (12). Om disse udtaler udgraverne, at de lå orienteret anderledes end Domkirken i dag, og at de tilsyneladende var anlagt i det fri, før der blev bygget med sten i området. Gravene må derfor være ældre end 1134, som er den første skriftlige omtale af en stenkirke i Ribe (13). Hvor meget ældre ved vi endnu ikke, men en datering til yngre vikingetid kan ikke udelukkes.

Med domkirken er vi tilbage på sydsiden af åen – udgangspunktet for artiklen. Der kan ikke herske tvivl om, at vi for fremtiden må være meget opmærksomme på evt. spor efter yngre vikingetid i Domkirkeområdet. Hvis Ribe virkelig ændrer karakter i vikingetiden behøver sporene efter den ikke at have haft samme omfang, som vi kender fra 8. århundrede og senere i middelalderen.

Hovedparten af vore byer opstod i middelalderen, hvorfra de stadig har nogle karakteristika: placeringen, detaljer i byplanen, forsvarsanlæg, bygninger og institutioner. Placeringen, den kirkelige institution og muligvis nogle veje kan for Ribes vedkommende føres endnu længere tilbage. Hermed være ikke sagt, at Ribe var en by allerede i 700-årene. På dette tidspunkt var der tale om en central handelsplads med sæsonbestemte markedsfunktioner. Ribes betydning, politisk såvel som handelsmæssigt og

gejstligt, har konstant været under forandring. Hvornår man kan kalde Ribe en by på grundlag af de efter vor mening alt for generaliserende forsøg på at opstille definitioner for bybegrebet, er lige så uvist, som diskussionen herom er ufrugtbar. Enhver arkæologisk lokalitet må belyses på baggrund af sine egne, regionalt betingede forudsætninger, sin samtid og sit samspil med omgivelserne.

NOTER

- 1) S. Jensen, P.Kr. Madsen og O. Schiørring: Excavations in Ribe 1979-82. *Journal of Danish Archaeology*, vol. 2. Odense 1983. I. Nielsen: *Middelalderbyen Ribe*. Århus 1985, s. 31 ff.
- 2) ASR, j.nr. 7. Udgravningen blev ledet af cand. phil. Lene B. Frandsen i samarbejde med følgende studerende: Karen Margrethe Boe, Tine Engelund, Claus Feveile, Lene Lund og Ragna Stidsing samt personale fra Den antikvariske Samling. Undersøgelsen blev gennemført for midler fra Rigsantikvaren.
- 3) L. B. Frandsen og S. Jensen: Pre-Viking and Early Viking Age Ribe. Excavations at Nicolajgade 8, 1985-86. *Journal of Danish Archaeology*, vol. 6, 1987.
- 4) Fundene herfra publiceres i serien *Ribe Excavations 1970-76*, hvoraf de to første bind er udkommet. Redaktion Mogens Bencard.
- 5) S. Jensen, P.Kr. Madsen og O. Schiørring *ant. st.* 1983, s. 160.
- 6) A. Kann Rasmussen: Sct. Nicolaj i Ribe – og en grav fra yngre germansk jernalder. *Mark og Montre* 1973, s. 13-15.
- 7) Se note 5.
- 8) H. Jankuhn: *Haithabu. Ein Handelsplatz der Wikingerzeit*. Neumünster 1986, s. 30.
- 9) I. Skovgaard-Petersen: *The Written Sources. Ribe Excavations 1970-76*, vol. 1. (Ed. M. Bencard), Esbjerg 1981, s. 40.
- 10) I. Skovgaard-Petersen: *anf. st.* 1981, s. 42.
- 11) I. Skovgaard-Petersen: *anf. st.* 1981, s. 51.
- 12) *Arkæologiske udgravninger 1987*, København 1988.
- 13) I. Nielsen *anf. st.* 1985, s. 50.

SUMMARY

Where was Viking Age Ribe?

A contribution to Ribe's 8th-12th century topography

The article attempts to elucidate Ribe's earliest topography, by means of both new and old finds.

The latest excavation of Ribe's oldest culture-layers occurred in 1986 at Nicolajgade 8. It revealed an 8th century market site. Characteristic of the site is that different craftsmen occupied the same spot time after time. This was manifested in workshop deposits, which are thickest around the fireplaces, thinner at the sides, where natural trenches tended to form (Fig. 2). The diagrammatic profile Fig. 3 shows a section through the excavation. The subsoil is marked U. The village stage (L), the bottom culture-layer, contained no work-

shop waste or imported wares and must therefore derive from an agrarian settlement. Workshop horizons (VH1-6) are up to 1 m thick culture-layers consisting of workshop floors, fireplaces, levelled areas, etc. The finds (Fig. 4 and 5) date the workshops from some time in the 8th century to c. 800. The most recent trench (G2) was filled at the beginning of the 9th century. For a brief period (VH2), there is no trench between the workshop areas VH1-6 and VHa. The earliest trench course was respected by a layer of turves filling a depression – doubtless part of the preparation of the spot for a market. The area has thus been planned from the outset and divided into plots about 8 m wide, but as the deposits gradually grew, the trench grew wider and the available working area smaller. The trenches were possibly filled in connection with reorganization. The entire area was dug away (A) in historical times.

In 1973-76, major excavation campaigns were carried out in almost the same area (Fig. 1:4-5). With a view to discovering a parcelling out of the area like that at Nicolajgade 8, the principal profiles from the earlier excavations (Fig. 7) have been studied. Here the same rhythm is clearly seen in the deposits. This means that the plots had an extent of at least 50 m. A series of bore-probes has moreover demonstrated workshop layers over a stretch of at least 150 m along the river bank. In Dommerhaven (Fig. 1:4), the deposits were of a different kind than at Nicolajgade 8 and Kunstmuseet (Fig. 1:5-6), in containing a great deal of cattle manure. Find analyses show that the different areas were in use simultaneously. If Nicolajgade already existed then, its course would have marked the boundary between the market in front and the cattle market with its folds and perhaps stables at the back.

The planning and organization which marks the establishment of the market must mean that a powerful body was behind it. That royal power was strong at this very time in Denmark is shown by other major construction works, such as the Kanhave Canal on Samsø, and Danevirke.

Ribe flourished through the 8th century, but around 800 the finds begin to be wanting. On the north side of the river, the most recent layers and the content of various excavations and casual finds is undoubtedly from the Viking Age. In addition, some secondarily deposited Viking pottery has been found in the fill of some medieval graves near the long-vanished St. Nicholas' Church (Fig. 1:3 and 9). That the finds from the Viking Age are so rare can be explained in several ways. Either the Viking Age layers were removed in connection with the establishment of the mill dam in the 13th century or perhaps Ribe was transformed in connection with the decline of Dorestad in the 9th century (an important trading partner disappeared here). At this juncture, Hedeby arose, and possibly ousted Ribe as a centre of commerce. The written sources seem to attest, however, that in the ecclesiastical world at least, Ribe was still important. Ribe's importance, politically as well as commercially, has been under constant change.

Lene B. Frandsen og Stig Jensen
Den antikvariske Samling
Ribe

Tegning: Flemming Bau og Orla Svendsen
Oversættelse: Peter Crabb

